

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УМОВАХ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

THE FORMATION OF POLICE PERSONALITY IN HIGH PROFESSIONAL EDUCATION

Швець Д.В.,

кандидат педагогічних наук,
перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто поняття особистості та фактори, які мають вплив на формування особистості майбутнього працівника правоохоронних органів. Акцентовано увагу на важливості такого чинника впливу, як виховання, яке забезпечується професійною діяльністю офіцерів курсової ланки, науково-педагогічного складу ВНЗ, кураторів із числа науково-педагогічного складу, інших авторитетних осіб, які власним прикладом мають вплив на формування свідомості та світогляду особи. Автором запропоновано розробити методичні вказівки для працівників кадрових підрозділів ВНЗ системи МВС України щодо критеріїв підбору кандидатур на посади офіцерів курсової ланки.

Ключові слова: особистість, формування особистості, поліцейський, виховання, навчання.

В статье рассмотрены понятия личности, факторы, имеющие влияние на формирование личности будущего сотрудника правоохранительных органов. Акцентировано внимание на важности такого фактора влияния, как воспитание, которое обеспечивается профессиональной деятельностью офицеров курсового звена, научно-педагогического состава ВУЗа, кураторов из числа представителей научно-педагогического состава, других авторитетных лиц, которые собственным примером влияют на формирование сознания и мировоззрения лица. Для решения данной проблемы автором предложено разработать методические рекомендации для сотрудников кадровых подразделений высших учебных заведений системы МВД о критериях подбора кандидатур на должности офицеров курсового звена.

Ключевые слова: личность, формирование личности, полицейский, воспитание, обучение.

The definition of personality and factors, which influence on formation of law enforcement officer's personality, are researched in the article.

The development of personality is quite a continuous process which depends on the variety of factors such as the social order, ideology, family, colleagues, education as the process of human's development, work, social collaboration. One of the most important factors of personality's formation is education.

Professional characteristics of police officers should be formed under the influence of different factors such as the high level of intellectual development, the sense of responsibility, the ability of control their behavior, analyzing their own actions and responsibility for them, personal dignity and individuality.

Key words: personality, formation of personality, police officer, behavior, education.

Постановка проблеми. Для створення демократичної, правової, соціальної держави у нашій країні запроваджено низку реформ у різних сферах, у тому числі й у правоохоронній. Однак зміна суспільної свідомості та розуміння необхідності проведення докорінних змін у державі тягне за собою і зміну соціальних уявлень, соціальних моделей та стереотипів. Процес перетворення та зміни соціальних моделей суспільства зазвичай викликає деяку нестабільність у галузі соціально-економічних відносин, а переоцінка цінностей у різних напрямках суспільного життя знаходять своє відображення, в тому числі, і в діяльності поліцейського.

Ефективна діяльність правоохоронних органів, у першу чергу поліції, наряду з іншими чинниками, ґрунтується на наявності відповідного рівня самосвідомості та певної мотиваційної сфери працівників даної галузі. Однак слід мати на увазі, що людина як така не народжується особистістю з тими характеристиками, які можуть бути підставою для роботи в правоохоронних органах. Процес становлення особистості є досить тривалим і пов'язаний із власною

діяльністю особи та її спілкуванням з оточуючими, включаючи і процес навчання. Дослідження проблемних моментів формування особистості працівника правоохоронних органів набуває першочергового значення, особливо в умовах вищої професійної освіти, яку здобувають правоохоронці.

Стан дослідження. Низка українських та закордонних вчених досліджували питання особистості, проблеми особливостей розвитку особистості, професійної підготовки, серед яких є фахівці у галузі педагогіки: К.Л. Абульханова, С.П. Гіренко, В.І. Гордієнко, Б.В. Зейгарник, Г.В. Красильникова, В.О. Кузнецов, А.Ф. Лазурський, В.С. Мерлін, К.К. Платонов; К.В. Шорохова, Н.І. Рейнвальд, В.В. Рубців, О.І. Федоренко, С.К. Шандрук, М.М. Фіцула, В.Н. Узнадзе тощо; у галузі психології: Л. Дика, І.В. Жданова, Н.Е. Мілорадова, Г.Х. Яворська тощо; в галузі юриспруденції: В.С. Венедиктов, О.Ю. Сиявська, О.Н. Ярмиш та ін. Однак питання формування особистості поліцейського саме в умовах професійної освіти потребує більш детального та повного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для всебічного та повного дослідження проблеми формування особистості поліцейського слід акцентувати увагу на поняттях «особистість» та «формування особистості». Як зазначають фахівців з юридичної психології В.С. Медведєв та О.А. Левенець, аналіз наукових даних, наявних у працях знаних психологів, свідчить про необхідність визначення особистості як складної системи, в якій диференційовано та інтегровано різноманітні психічні якості. Вони формуються в індивіда під впливом соціальних факторів упродовж тривалого часу в умовах здійснення власної діяльності та спілкування з іншими людьми [1, с. 54].

Але «особистість» не є поняттям суто психологічним, воно вивчається багатьма суспільними науками – філософією, соціологією, етикою, педагогікою та ін. Так, вчений-педагог М.М. Фіцула вважає, що під поняттям «особистість» слід розуміти людину, соціального індивіда, який поєднує у собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального – неповторного [2, с. 23]. Для розуміння особистості поліцейського, як носія певних спеціальних якостей та умінь, це поняття є надзвичайно важливим.

Слід зауважити, що поняття «формування особистості» і «розвиток людини» не тотожні, але близькі за значенням. Пояснюється це тим, що «особистість», на відміну від поняття «людина», означає характеристику індивіда як суб'єкта соціуму, тобто ті її якості, які формуються в процесі навчання та виховання, спілкування і взаємовідносин з іншими людьми та суспільством у цілому [2, с. 22]. Особистість будь-якої людини являє собою певний атрибут, який формується протягом всього життя під впливом тих чи інших факторів. При цьому визначальним для формування та розвитку особистості є діяльність людини: особистість планує діяльність та надає їй власне особистісне забарвлення, визначає цілі, шляхи їх досягнення, прогнозує результати та можливі наслідки цієї діяльності. Безпосереднім учасником цього процесу є, безперечно, свідомість. Сукупність свідомості особистості та діяльності є одним із фундаментальних принципів у психології – принципом аналізу причинно-наслідкових зв'язків між особистістю та діяльністю.

Говорячи про процес формування особистості, слід зазначити, що він включає в себе як прогресивні аспекти (набуття знань, навичок, якостей), так і регресивні (пов'язані з віком, станом здоров'я, травмуючими факторами професійної діяльності тощо). Людина народжується як індивід, як член суспільства та формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню та навчанню.

Щодо поняття «розвиток», то він становить, по-перше, складний системоорганізований процес, що включає в себе різні стадії періоди, етапи, фази, сторони, рівні, які мають спіралеподібний та багатовступінчастий, дискретний і неперервний, диференційований та інтегрований характер. По-друге, перехід кількості в якість і навпаки, тенденцію руху від ниж-

чого до вищого. По-третє, розвиток, що відбувається в єдності боротьби протилежностей; по-четверте, вищий тип руху [3, с. 51].

На думку деяких фахівців (Л.С. Виготський, Б.Г. Ананьєв, Н.С. Мойсеюк), розвиток людини є дуже складним інволюційно (лат. *envolutio* – згортання) – еволюційним (лат. *evolutio* – розгортання) поступовим рухом, у ході якого відбуваються як прогресивні, так і регресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині; розвиток змінюється лише за напрямком, інтенсивністю, характером і якістю [4, с. 127].

У формуванні особистості провідну роль відіграє низка як біологічних (морфологічних, біохімічних, фізіологічних), так соціальних факторів, основними з яких є:

1) макросоціосередовище, тобто суспільний лад, рівень розвитку суспільства та його можливості для забезпечення життєдіяльності людей, особливості ідеологічного та іншого впливу на них засобів масової інформації, агітації, соціально-політична обстановка в суспільстві, місце, вага, роль держави в системах міжнародних зв'язків і відносин тощо;

2) мікросоціосередовище – середовище безпосередньо контактної взаємодії людини: сім'я, дружина, компанія, шкільний клас, студентська (курсантська) група, трудовий колектив, інші ситуативні і відносно тривалі взаємозв'язки людини із соціальним середовищем;

3) виховання як спеціально організований процес формування і розвитку людини, передусім його духовної сфери;

4) діяльність – гра, навчальна, виробничо-трудова, наукова. У процесі діяльності, включаючись у різноманітні її види, соціальні зв'язки і відносини, людина оволодіває соціальним досвідом, певними вміннями й навичками предметно-практичних дій і нарощує їх, розвиває свій творчий і фізичний потенціал, волю, характер;

5) соціальна взаємодія у всьому різноманітті його різновидів, спілкування з іншими людьми [5, с. 11] та інші чинники.

Отже, формування особистості – це безперервний процес становлення та розвитку через освоєння людиною матеріальної і духовної культури, соціальних та особистісних відносин, характерних для конкретних умов його життя і діяльності. Саме ці фактори і є найбільш впливовими у формуванні особистості майбутніх поліцейських під час здобуття вищої освіти.

Безперечно, процес навчання є одним із найголовніших, невід'ємним фактором формування особистості будь-якої людини. Потрапляючи в специфічне соціальне середовище, відбувається взаємообмін «особистість – середовище». Особистість сприймає ті правила та норми, які існують у певному середовищі, в той же час маючи змогу внести і свої, залежно від ступеню впливу на таке середовище та власних вольових та характерних якостей. Саме під час навчання та перебування в певному середовищі майбутній правоохоронець починає відчувати

групову ідентифікацію, свою належність до певної соціально-професійної групи.

Загальна схема формування особистості поліцейського виглядає таким чином: сформоване в результаті впливу тих чи інших факторів бажання бути правоохоронцем → поява особистої мотивації щодо отримання певних навичок → вибір способу отримання цих знань та навичок певного рівня → навчання (вищий навчальний заклад, первинні курси тощо) → професійна діяльність із використанням отриманих знань, навичок та умінь, отримання нового досвіду та знань у професійній сфері. Тобто бажання отримати та реалізовувати у подальшій діяльності набуті знання є свідомою мотивацією особи для отримання профільної вищої освіти.

Під професійним становленням фахівця розуміють незворотно спрямовану закономірну зміну основних компонентів структури особистості працівника, яка відбувається в процесі набуття професійної освіти та опанування ним професійної діяльності, реалізація професіоналізму, професійної самореалізації та самоактуалізації у цій діяльності [3, с. 51].

Найхарактернішими структурними компонентами особистості є скерованість (вибіркове ставлення людини до дійсності); можливість (сукупність здібностей, яка забезпечує успіх діяльності); характер (комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до себе, до суспільства); самоуправління (утвердження самосвідомості особистості, що здійснює саморегуляцію: підсилення або послаблення діяльності, самоконтроль, корекція дій і вчинків, планування життя й діяльності).

На думку деяких науковців, особистість правоохоронця, її психологічні якості є інтегральним продуктом впливів (педагогічних, виховних, інформаційних тощо), під які вона потрапляла, потрапляє та буде потрапляти протягом всього свого життя [6].

Підготовка майбутніх правоохоронців передбачає набуття ними тих особистісних якостей та професійних вмінь, які не притаманні, або притаманні в меншому ступені, представникам інших професійних груп.

Ми цілком погоджуємося з думкою Г.Х. Яворської, яка справедливо зазначає, що навчальний заклад системи МВС України є важливим соціальним інститутом формування особистості майбутнього правоохоронця як творчої професійної індивідуальності, а особлива роль у цьому процесі належить офіцеру-викладачеві, курсовому офіцеру [7, с. 236].

Слід зазначити, що неабияку функцію в процесі навчання відіграє особовий склад навчального закладу – науково-педагогічний склад (викладачі, куратори навчальних груп) та курсова ланка, які виконують, у першу чергу, і виховні функції. Такий процес є надзвичайно важливим, бо суттю виховання є формування основ свідомості і досвіду поведінки курсанта як майбутнього поліцейського. Ця складова частина є однією з вирішальних в набутті в молодій людини тих особистісних якостей, які дозволять їй

реалізовувати свої знання та навички в правоохоронній діяльності. Виховання курсантів передбачає виважену та узгоджену, максимально оптимізовану організацію їх життя, навчання, відпочинку та залучення до виконання норм і правил, щоб сформувати звичні норми поведінки. Тут важливе місце у вихованні посідають практичні заняття, які безпосередньо пов'язані з вихованням [7, с. 237].

Слід зазначити, що чималий вплив на курсантів справляє повсякденна поведінка офіцерів, яку вони можуть спостерігати. Як справедливо вважає Г.Х. Яворська, майбутні правоохоронці, не маючи достатніх знань, переконань і життєвого досвіду, дуже уважно стежать за поведінкою тих старших осіб, які є в їх оточенні, проводять з ними багато часу в казармі, на плацу, під час самопідготовки. Сила впливу прикладу полягає і в тому, що курсові офіцери спеціально не наві'язують курсантам своїх поглядів, вчинків, вони самі помічають їх, оскільки це привертає увагу, і сприймається ними як взірць поведінки [7, с. 237]. На нашу думку, цей важливий фактор слід враховувати при підборі кандидатів для призначення на посади керівників курсової ланки.

На сьогодні в наукових дослідженнях констатується достатня кількість проблем у виховній роботі з боку курсової керівної ланки. Так, П.Д. Червоний на основі проведених досліджень зазначає, що у вищому навчальному закладі системи МВС України посади керівників курсів комплектуються працівниками, які прийшли із силових структур, випускниками ВНЗ системи МВС України, особами, які раніше працювали в цивільних організаціях. Аналіз їх теоретичної та професійної підготовки дозволяє визначити, що всі вони по-різному володіють навичками та вміннями щодо організації і проведення виховної роботи [8, с. 385]. Крім того, проведене дослідження на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, серед персоналу, який працює з курсантами, показало, що найбільш питому вагу складають випускники навчальних закладів МВС (41,25%); офіцери, які переведені з ОВС без досвіду роботи з персоналом (17,5%); офіцери, які мають військову освіту (12,5%); особи з цивільною непедагогічною освітою (10%); особи, які мають середню спеціальну освіту (7,5%); особи, які мають військову освіту та досвід роботи з персоналом (6,25%) та педагогічну освіту (5%). Викладені автором статистичні дані свідчать про необхідність проведення кадрових змін з метою підвищення професійного рівня саме курсових офіцерів [8, с. 387].

Взаємозв'язок «курсант – курсовий офіцер» («вихователю – вихованецю») ми вважаємо конститутивним у навчально-виховному процесі як одному з найголовніших факторів формування особистості поліцейського. Не викликає сумніву, що безпосередній контакт, особисті стосунки не можуть замінити жодні підручники та комп'ютерні технології навчання. Тільки людські взаємовідносини мають повноцінне емоційне наповнення і є істотним фактором формування особистості людини взагалі та поліцейського зокрема.

Крім визначальної ролі курсових офіцерів, слід відзначити і роль кураторів із числа науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів. Виховна діяльність куратора має досить специфічний характер та спрямована більше на допомогу курсантам у навчанні, вирішенні деяких проблем, організації та проведенні заходів, спрямованих на підвищення культурного, національно-патріотичного рівня. Ця діяльність не така офіційна і категорична, на відміну від обов'язків керівників курсової ланки.

Ми погоджуємося з думкою Т.В. Дуткевича та Н.П. Максимчук, які вважають, що куратор покликаний, перш за все, організувати молодь для досягнення суспільно значущих цілей, розвиваючи почуття громадського обов'язку, відповідальність, творчу ініціативу і самостійність [9, с. 123]. Під час спілкування з підшефними куратор із числа науково-педагогічного складу має проводити бесіди, вчасно виявляти та попереджувати негативні психофізіологічні стани (стрес, фрустрація, втома) тощо. Крім того, з метою уникнення або вирішення конфліктної ситуації між курсантом та керівником курсової ланки саме куратор часто виконує роль посередника. А тому важливим елементом у спілкуванні куратора з підшефними є взаємна довіра.

Не менш важливим фактором впливу на формування особистості поліцейського, як ми зазначили вище, є соціальна взаємодія у всьому різноманітній його різновидів, спілкування з іншими людьми. Зважаючи на особливі умови навчання курсантів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, соціальне коло для спілкування в них певною мірою є обмеженим. Це вкотре підтверджує те, що в рамках роботи керівників курсової ланки, кураторів та науково-педагогічного складу навчального закладу виховний аспект відіграє провідну роль.

Висновки. На основі проведення дослідження можемо зробити висновок, що в результаті впливу та взаємодії охарактеризованих нами факторів до моменту отримання вищої освіти за певним фахом

у поліцейського має сформуватися певний набір особистісних ознак, таких як:

- 1) певний рівень інтелектуального розвитку;
- 2) необхідний для роботи поліцейського рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них;
- 3) наявність навичок та такого обсягу знань і умінь, які формують здатність до прийняття самостійних рішень у нетипових ситуаціях, здатність до автономної діяльності;
- 4) особиста гідність, яка визначається рівнем дисциплінованості, вихованості, самооцінки та поваги до гідності інших людей;
- 5) індивідуальність (несхожість на інших).

Тож завданням як науковців, так і працівників вищих навчальних закладів є теоретичні розробки та практичне впровадження заходів, які сприяють формуванню в молодій особі тих особистісних якостей, які притаманні особистості поліцейського. Ці внутрішні установи особистості мають формувати вчинки, світогляд та поведінку, що відповідають Правилам етичної поведінки поліцейських. Під час отримання знань та професійних навичок правоохоронця під впливом низки факторів (макросоціосередовище, мікросоціосередовище, виховання, вплив особистого прикладу поведінки офіцерів, науково-педагогічного складу, осіб, які мають визнаний авторитет для особистості тощо) відбувається формування на певному рівні тих якостей особистості, які складуть фундамент, основу особистості поліцейського.

Враховуючи, що під час навчання виховній роботі відводиться важливе місце, ми вважаємо за необхідне розробити методичні рекомендації для працівників кадрових підрозділів вищих навчальних закладів МВС України щодо підбору та призначення кандидатів на посади офіцерів курсової ланки, оскільки це є одним із найважливіших чинників, які впливають на формування особистості в умовах здобуття вищої освіти майбутніми правоохоронцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Медведев В.С., Левенець О.А. Особистість як категорія юридичної психології. Юридична психологія. 2015. № 2. С. 53–63.
2. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів вищої освіти. 3-тє вид. перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 232 с.
3. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів: навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. І.В. Жданової; І.В. Жданова, П.В. Макаренко, Н.Е. Мілорадова та ін. Харків: ХНУВС, 2014. 516 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник. 5-е вид. доп. і перероб. Київ, 2007. 656 с.
5. Кроль В.М. Психология и педагогика: учебное пособие для технич. вузов. Москва: Высшая школа, 2007. 319 с.
6. Гарькавець С.О. До проблеми формування особистості правоохоронця в умовах розвитку інформаційного суспільства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84593198.pdf>
7. Яворська Г.Х. Підготовка курсових офіцерів до виховної роботи в курсантському середовищі. Наука і освіта. 2013. № 1-2. С. 236.
8. Червоний П.Д. Підготовка курсових офіцерів до роботи з персоналом відомчих навчальних закладів МВС України // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / зб. наук. пр. / редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. Київ – Запоріжжя, 2005. Вип. 35. С. 385.
9. Дуткевич Т.В., Максимчук Н.П. Психологія вищої школи (курс лекцій): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2010. 162 с.